

'Dit thema verdient aanhoudend aandacht'

Seksualiteit en hulpverlening 1989-2015

In 1989 begon Mathieu Heemelaar lessen over seksualiteit, intimiteit en hulpverlening. In dit themanummer blikt hij terug op ruim 25 jaar ontwikkelingen op dit gebied in samenleving, onderzoek en onderwijs.

De eerste jaren na de publicatie werd mijn boek *Seksualiteit, intimiteit en hulpverlening* op steeds meer hogescholen voorgeschreven voor alle SPH-, MWD- en (in mindere mate) HBO-V-studenten. Het belang van kennis en professionele communicatie over seksuele aspecten van de ontwikkeling van cliënten werd alom erkend. Ontwikkelingen in de opleidingen zijn echter een bedreiging gebleken voor het opleiding-breed aanbieden van het studieonderdeel Seksualiteit en Intimiteit. De opleidingen veranderden de afgelopen twintig jaar hun structuur en inhoud van het curriculum. Het vakgebied Seksuologie kwam steeds meer in de knel. Er zijn minors ingevoerd ten koste van de major-ruimte. Veelal zat Seksualiteit in het curriculum van de major en is het verplaatst naar bijvoorbeeld een minor jeugdzorg. Dit betekent dat studenten die deze minor niet kiezen, het vak niet meer in hun curriculum hebben.

De opleidingen hebben uitstroomprofielen ontwikkeld. Positief is dat dit naar aanleiding van het rap-

port-Samson verankerd is in het 'Uitstroomprofiel Jeugdzorgwerker', maar bij de andere uitstroomprofielen ontbreekt deze verankering nog. Hoewel iedere hulp- en dienstverlener te maken heeft met seksualiteit, kwam dit onderdeel ook in de knel bij de fusie van opleidingen tot de brede bachelor Sociaal Werk. Kennis en vaardigheden ontwikkelen op het gebied van seksualiteit was vanaf dat moment specifiek voorbehouden aan zorg- en jeugdspecialisaties. Sommige hogescholen kozen ter compensatie voor één of twee themadagen seksualiteit of voor academie-brede themaweken met keuzeprogramma's. Bij andere opleidingen is nog steeds sprake van én-én: er is een pakket in de basis voor alle studenten, en er zijn verdiepende/verbredende minoren, uitstroomprofielen en specialisaties. Ook bij de opleiding SPH op de Haagse Hogeschool hebben we beide overeind weten te houden.

Ik pleit voor (her)invoering van een basisprogramma Seksualiteit & Intimiteit in de basis van het curriculum. Alle doelgroepen en werkvelden hebben te maken met dit thema. Iedere sociaal werker moet op een professionele manier over seksualiteit kunnen praten. Het is in het belang van cliënten dat seksuele en intieme behoeften van cliënten onderkend worden, net als problematiek in de seksuele ontwikkeling. De sociaal werker moet dat kunnen hanteren. Dit basisprogramma verdient het aangevuld te worden met specifieke doelgroep- en werkveldgerichte informatie en competenties in de specialisaties en minoren. Aanvankelijk leek het erop dat het seksualiteitsonderwijs in het hbo vooral verzorgd werd door docenten die gesocialiseerd waren in de jaren zestig, de jaren van de 'seksuele bevrijding'. Deze generatie zit nu in het

DIT IS MATHIEU HEEMELAAR

Studenten actuele kennis van zaken bijbrengen. En hun leren praten over seksualiteit, zodat ze seksuele voorlichting en vorming kunnen bieden aan de cliënten. Dat waren in 1989 de voor Mathieu Heemelaar, docent Methodiek bij de opleiding Inrichtingswerk, en zijn collega's de redenen om te beginnen met lessen over allerlei aspecten van seksualiteit en hulpverlening. De docentenstaf produceerde readers met artikelen uit vakliteratuur onder de titel *Seksualiteit als bron van zorg*. In 1997 leidde alle verzamelde kennis tot het boek *Seksualiteit, intimiteit en hulpverlening*.

Mathieu Heemelaar: 'Ik pleit voor (her)invoering van een basisprogramma Seksualiteit & Intimiteit in de basis van het curriculum.'

- ▶ laatste decennium voor hun pensioen. Op congressen, bij trainingen, in commissies maar ook in contacten met docenten en studenten heb ik gezien dat deze groep verjongd is. Veel jonge, vooral vrouwelijke, docenten (20 tot 40 jaar) zijn enthousiast aan de slag gegaan met onderwijs over seksualiteit en hulpverlening.

Ontwikkelingen in de samenleving

De samenleving is de afgelopen 25 jaar opener geworden over seksualiteit. Jongeren worden beter voorlicht, seksuele voorlichtingsprogramma's van Rutgers of school-tv met *Dokter Corrie* worden gebruikt op veel scholen voor basis- en voortgezet onderwijs. Toch is sprake van achterstanden bij vroegtijdig schoolverlaters en jongeren die in de problemen komen. In de media en vooral via internet zien kinderen en jongeren veel meer seks dan dertig jaar geleden, toen beeldmateriaal alleen nog via seksboekjes te krijgen was. Het ontbreekt echter vaak nog aan begeleiding om risico's te verkleinen. Via datingchats worden jongeren benaderd door pseudo-jongeren, die hen verleiden

De generieke student is nogal eens onvoldoende competent

den seksuele handelingen voor de cam te plegen. 'Grooming' (het benaderen van en contact leggen met kinderen door een pedofiel met als doel het mogelijk maken van seksueel contact door de seksuele drempels en remmingen van het kind te verlagen) is sinds 2010 strafbaar. Vooral de lvb-doelgroep is kwetsbaar op dit gebied. Daarnaast zijn tal van wetten op het gebied van seksualiteit en seksueel misbruik aangescherpt. Televisieprogramma's over seksualiteit zijn nogal eens sensatiegericht, man-vrouwrollen worden op een stereotiepe manier neergezet: het biedt weinig antwoord op vragen naar serieuze informatie over seksualiteit. Gelukkig is dat in toenemende mate te vinden op internet (www.sense.info).

Ontwikkelingen in de praktijk

Ik ben de afgelopen 25 jaar door tientallen hbo-studenten in het hele land benaderd voor interviews en begeleiding bij afstudeerprojecten over seksualiteit en intimiteit. Het onderwerp leeft. Maar vrijwel zonder uitzondering was een conclusie dat er in teams te weinig wordt gesproken over seksualiteit en intimiteit. Dat gebeurt nogal eens op onvoldoende professionele basis en niet altijd op een structurele wijze. Beleidsnota's en protocollen bleken in de praktijk vaak niet te leven. Het wekt soms de indruk dat elk jaar een student het wiel weer uitvindt.

In veel instellingen voor hulpverlening vindt een snelle doorstroom plaats van het personeel. Vooral in de Randstad was er in de jeugdzorg soms een zo hoge doorstroom dat in drie à vier jaar een vrijwel geheel nieuw team werd gevormd. De ervaren krachten die getraind zijn in het bespreekbaar maken van seksualiteit en het op de agenda zetten, vertrekken. Dat is een verlies aan human resources dat verder reikt dan goede seksuele vorming en het voorkomen van seksueel geweld.

Seksueel misbruik

Bij het verschijnen van mijn boek stond seksueel misbruik al volop in de belangstelling. Bij intakegesprekken in de jeugdhulpverlening, drugshulpverlening, psychiatrie en verstandelijkgehandicaptenzorg werd in toenemende mate ook gevraagd naar negatieve seksuele ervaringen, omdat bleek dat een bovenmatig deel van de cliënten slachtoffer was geweest van seksueel geweld. Daarnaast hebben sociaal werkers in de praktijk ook regelmatig te maken met seksuele intimidatie van en door cliënten. Jonge, startende hulpverleners moeten dat kunnen hanteren en gezonde seksuele ontwikkeling van de cliënten faciliteren.

De grootste zedenzaak die Nederland ooit heeft meegemaakt, is de zaak Robert M. Hij heeft tientallen baby's en kleuters misbruikt. Politie en justitie hebben inmiddels veel deskundigheid ontwikkeld bij de aanpak van zedenzaken. Zo werd de persaandacht bij de zaak Robert M. zorgvuldig geregisseerd. Hierdoor kwam de bewijsvoering niet in gevaar en konden de ouders van de slachtoffertjes zorgvuldig worden geïnterviewd en begeleid door onder andere Bureau Jeugdzorg. Dat neemt niet weg dat hier grote schade is toegebracht aan de betreffende gezinnen.

De commissie-Samson publiceerde in 2012 een rapport over slachtoffers in de jeugdzorg: 14 procent van de uit huis geplaatste kinderen en 23 procent van de kinderen in residentiële jeugdvoorzieningen is slachtoffer geweest van seksueel misbruik. Jeugdzorg Nederland heeft een stevig implementatietraject ingezet, waardoor opleidingen en instellingen nu echt iets aan dit probleem doen. Het eerste doel was hulpverleners te leren praten over seksualiteit. Het kwaliteitskader is opgesteld en overal in het land wordt gewerkt aan de professionalisering van de jeugdzorgwerkers. Dit proces is nog niet afgerond. De inspectie volgt dit op de voet en rapporteert er jaarlijks over. Ook zijn er schaderegelingen voor misbruikte kinderen en jongeren en is er een hulplijn ingesteld.

De afgelopen twintig jaar is een nieuw fenomeen van seksueel misbruik ontstaan: de zogenaamde 'loverboys', een nieuwe vorm van illegale prostitutie. De Wet Meldcode van de ministeries van VWS, Jeugd en Gezin en Justitie is sinds juli 2013 van kracht en veel professionals moeten daarin worden bijgeschoold. De overheid heeft daarom trainingen over geweld in

afhankelijkheidsrelaties en over de Meldcode laten ontwikkelen. Deze trainingen (voor hulpverleners en docenten mbo en hbo) worden sinds 2015 uitgevoerd. Instellingen als Movisie en Jeugdzorg Nederland ontwikkelden beleids- en visiekaders en bieden instellingen instrumenten aan om de jeugdzorg te professionaliseren. Daarbij gaat het niet alleen om het voorkomen van seksueel misbruik, maar ook expliciet om het stimuleren van de gezonde seksuele ontwikkeling van jongeren. Het bekende Vlaggensysteem wordt toegespitst op de Residentiële Jeugdzorg. In 2018 moet VlaggensysteemR klaar zijn.

Intimiteit

Al in 1997 wees ik op verschillende lezingen en in artikelen op het belang van intimiteit voor de ontwikkeling en begeleiding van kinderen, jongeren en cliënten in het algemeen. Als gevolg van seksueel misbruik is de bewegingsruimte van sociaal werkers voor intieme, niet-seksuele, omgang met cliënten aanzienlijk ingeperkt. Vooral mannelijke hulpverleners hebben het gevoel dat ze nauwlettend in de gaten gehouden worden. Dit heeft een negatieve uitwerking op de ontwikkeling van vooral jonge kinderen.

Sociale media hebben de afgelopen decennia een enorme vlucht genomen. Intimiteit neemt nieuwe vormen aan. Positief is dat bewoners van residentiële instellingen op deze manier meer contact met de buitenwereld kunnen onderhouden, mits dit niet aan banden wordt gelegd door de instelling.

Aids en soa

Een belangrijk motief voor het schrijven van mijn boek was in 1996 de verontrustende omvang van de aidsepidemie: voorlichting over veilige seks was toen een voorwaarde om een crisis in de seksualiteit te voorkomen. Aids was nog een dodelijke ziekte. Er waren nauwelijks medicijnen, veel mensen die besmet waren, stierven jong. Het belang van preventie was bijzonder hoog en daarom besteedde ik veel aandacht aan professionele en effectieve voorlichting over veilige seks en veilig naaldgebruik, toen nog de enige werkende preventie. Nu is aids geen dodelijke ziekte meer: er is goede medicatie en er komt wellicht een vaccin. Toch blijft het verstandig hiv-besmetting te voorkomen. Het medicatieregime is zwaar. Nieuwe vroegtijdige medicatie direct na de besmetting lijkt dicht bij een effectief medicijn te komen.

LHBT

In 2001 was Nederland het eerste land ter wereld waar mensen konden trouwen met iemand van hetzelfde geslacht. Deze eeuw is veel winst geboekt wat betreft gelijke rechten voor homo's en hetero's. Nu ligt de prioriteit bij sociale acceptatie van homoseksualiteit.

De sociale acceptatie stijgt in Nederland, maar nog niet onder de gehele bevolking. Uit het meest recente onderzoek blijkt dat een derde van de Nederlandse bevolking het aanstootgevend vindt als twee mannen in de publieke ruimte met elkaar zoenen. Alleen al dit cijfer toont het belang aan om niet op de lauweren te rusten. Niet-genderconform gedrag (jongens die zich meisjesachtig gedragen, meisjes die zich jongensachtig gedragen) is vaak een belangrijk aspect bij maatschappelijke uitsluiting.

Intimidatie en geweld jegens LHBT's zijn nog onverminderd sterk aanwezig. Uit een onderzoek van Kuyper blijkt dat homojongeren sterker te maken hebben met psychische gezondheidsklachten en verhoogd risico op suicide. Er worden wooncomplexen voor homoseksuele ouderen opgericht, omdat sommige ouderen weer 'terug in de kast gaan' als zorgmedewerkers onvoldoende respect betuigen voor hun andere levensgeschiedenis. Transgenders halen in sneltreinvaart hun achterstand in op het gebied van wet- en regelgeving. Zo is in 2014 wettelijk geregeld dat transgenders zonder tussenkomst van medici van geslacht kunnen veranderen bij de burgerlijke stand. En een staatscommissie onderzoekt in hoeverre vermelding van geslacht nog relevant is. Ook de maatschappelijke acceptatie van biseksuelen staat meer in de belangstelling van overheid en samenleving.

Conclusie

De generieke student SPH, MWD, HBO-V is nogal eens onvoldoende competent op het gebied van seksualiteit, seksuele ontwikkeling en preventie van misbruik. Studenten die zich specialiseren in jeugdzorg zijn beter geïnformeerd. Ook zijn ze competentier in het bespreekbaar maken van seksualiteit en intimiteit. De samenleving is opener over seksualiteit, maar in die openheid lopen cliënten ook risico op grensoverschrijdend gedrag en misbruik (grooming). In veel instellingen wordt geïnvesteerd in professionalisering van voorlichtingstechnieken, intervisie en het bevorderen van een seksualiteitsvriendelijk klimaat dat veiligheid biedt. Er zijn veel signalen dat de hulpverleners in de jeugdzorg, psychiatrie en verstandelijk-gehandicaptenzorg nog onvoldoende competent zijn op dit gebied. De snelle doorstroom van personeel en bezuinigingen heeft een negatieve uitwerking op deze ontwikkeling. We zijn er nog lang niet. Dit thema verdient aanhoudend aandacht. Misschien was, 25 jaar later terugblikkend, de titel van onze readers zo slecht nog niet: 'Seksualiteit als bron van zorg'. ❖

OVER DE AUTEUR

Mathieu Heemelaar (www.mathieuheemelaar.nl) is hogschooldocent bij de opleiding SPH van de Haagse Hogeschool, auteur en adviseur seksualiteit, intimiteit en hulpverlening. Met dank aan Manon Postma, Marthy Langendonk en Kirsten Steenks.